

Проблеми на сигурността

ЕНЕРГЕТИКА + ЕВРАЗИЯ = ЕВРОПЕЙСКА И ГЛОБАЛНА СИГУРНОСТ?

Проф. д-р Нина Дюлгерова

Очертава се 2008 година да премине под знака на два ключови проблема – енергийни коридори и „замразени конфликти”. Нещо повече, тези въпроси са в тясна обвързаност с европейската сигурност и (не)зависимост от руската енергийна система. Едва ли предишните години от ХХІ век са били с такава висока степен на динамичност и непредсказуемост, наситени с толкова политическо напрежение, и разбира се, с толкова многобройни избори в ключови държави, свързани с двата основни проблема на настоящата година.

Битката за диверсификация на енергоносителите се развива под знака на руските и европейско-американските проекти, които плътно обхващат Каспийско-Черноморския ареал. Той включва вече не само традиционните Централна Азия и Кавказ, но в пълна степен и Балканския регион като неотменна част от нефто-газовите дестинации. Все по-често в политическото и медийното пространство термини като „Южен поток”, „Северен поток”, „Бял поток”, „Набуко” се превръщат в ключови понятия, обединяващи в себе си геополитическите акценти, противоборства и тактически или стратегически победи. Едва ли има в международен план политик и дипломат, който да не е изкушен от енергийните проекти, обединяващи/разединяващи държави, управляващи, вътрешна и международна опозиция. И ако до 2007 г. кръгът от заинтересованите в енергийните проекти играчи беше известен, то влизането на България и Румъния в Европейския съюз промени не само тяхното място в геополитическия пъзел, но и ролята на Черноморския регион в регионалните и глобалните енергийни стратегии.

В нашето задъхано ежедневие все по-често и под различна форма се повтаря като мантра геополитическото понятие „Черно море”. То се превръща в заклинание, в надежда и в цел, която обединява многобройните интереси и разнообразните участници. Много може да се спори дали това е част от сложна тактика, стратегически план или нечий сценарий, но е неоспорим факт, че през последните месеци проблемите на

Черноморския регион все по-често и настойчиво очертават световните и регионалните акценти. Приемането на България и Румъния в Европейския съюз е печелившият ход за Брюксел, който превърна Черно море в гранична зона на общността и обединяващо звено на оста Каспийско море – Черно море – Европа.

ЕС вече е част от черноморския пасианс, което му позволява да участва активно в новите предизвикателства на 21-то столетие. Интересът на Брюксел към тази зона не е случаен. През последните години динамиката в региона е обвързана с проблеми, които предопределят политическите, икономическите и стратегическите съюзи. Черноморският регион се превръща в своеобразен център, обединяващ енергийните страхове, амбиции и планове, очертаващи конфигурации с различни времеви параметри и участници, но перманентно обвързани с идеята за/против Русия.

Това също не е случаен факт. Черно море обединява/разединява във времето и пространството държави като Русия, която е със специфични актуални приоритети, исторически връзки и форми на въздействие. Друг доказал своето стратегическо присъствие в региона е Турция, която владее ключа както от Европа към Азия, така и от Черно море към Средиземно. Не без значение за цялостната конфигурация в региона са Украйна, Молдова и южнокавказките държави (Грузия, Армения и Азербайджан), очертаващи новите граници на евроатлантическите планове и амбиции.

Черноморският регион, заедно с естествено прилежащия Каспийски басейн, разположени на два континента, с население от около 350 милиона души и с външнотърговски капацитет, надхвърлящ 300 милиарда щ. д., са втори по значение след района на Персийския залив източник на енергоносители, като все повече се оформят като приоритетен транспортен коридор за пренос на енергия към ЕС. Черно море се очертава като един от районите на активно икономическо сътрудничество и конкуренция през XXI век.

Познатата геополитическа карта през последните няколко години придобива нова форма и съдържание, определящи действията на познатите субекти. Енергетиката и сигурността, преминаваща през призмата на казуса Косово и „замразените“ конфликти, очертават акцентите на Черно море.

Енергийните местонаходища и транспортните коридори се превръщат в крайъгълен камък на политическите преговори, дипломатическите договаряния и икономическите схеми. В тях активно присъства Русия с работещата енергийна система, която продължава да държи в респектираща нефтена, но най-вече газова, зависимост почти всички държави от Европейския съюз.

В контекста на многобройните проекти за нефто- и газопроводи активно присъстват и крайбрежните черноморски държави. Битката за Черно море преминава през призмата на тяхното участие в руска или европейска (подкрепяна от САЩ) схема за диверсификация на енергийните потоци. Това е от значение и за такива черноморски държави като Турция и България и за такива средиземноморски като Гърция, които през последните години търсят своето изгодно място в тези схеми. Шансовете на Истанбул за удовлетворяване на турските амбиции за енергиен медиатор нарастват с откриването на 18 ноември 2007 г. на първия гръцко-турски газопровод, свързващ двете страни. Това е първото трасе за доставка на каспийски природен газ за Европа, заобикалящо Русия и Близкия изток. Неслучайно турският премиер Ердоган заявява, че това е още една крачка към превръщането на Турция в транзитен център между Азия и Европа¹.

Присъствието на американския министър на енергетиката Самюел Бодман и на президента на Азербайджан Илхам Алиев на церемонията по откриването на газопровода е сериозно доказателство за значението му като част от плана за новите диверсификационни енергийни пътища на ЕС и САЩ. Бодман също подчертава, че „този уникален проект е първата връзка между Азербайджан и каспийските газови доставчици от Централна Азия с европейските потребители“².

Този нов енергиен коридор се вписва успешно в набралата скорост в политически, експертен и финансов аспект последна инициатива на Европейската комисия за нова европейска политика за сътрудничество в сферите на търговията и на сигурността между Черноморските държави, известна като „Синергия на Черно море“. Фактът, че заключителният етап от триетапната среща на експертно, политическо и дипломатическо ниво се проведе в София е показателен за мястото и ролята на България в плановете на Брюксел за утвърждаването на Общността в Черноморския басейн. Неоспоримо доказателство в тази посока е и откриването на офис на Европейския съвет по външна политика в българската столица.

През последните месеци се появи и своеобразно съревнование за политическите и финансовите приоритети на Брюксел спрямо Черноморската и Средиземноморската стратегия, която предизвика и сериозния спор между германския канцлер Ангела Меркел и френския президент Никола Саркози. Вярно е, че разногласията бяха за формата на Средиземноморския съюз, но не на последно място те включваха и спорното за тях ситуиране на Турция в двете конфигурации.

¹ Премьер-министри Турция и Грещия приняли участие в мероприятиях по закладке...
www.nikoil.ru/PORTAL.NSF/ShowPNews.nikoil?Open&ID=A277429D4EF37988C32570340-0217AAD

² Пак там.

Енергийните проекции засилиха политическите и дипломатическите совалки между държавите както вътре в ЕС, така и с Русия, със САЩ, с кавказките и с централноазиатските страни. Неслучайно през последните месеци те вече не се ограничават само на експертно ниво, напротив – диалогът и преговорите се водят от премиери и президенти. Примерът с кавказката визита на българския премиер Сергей Станишев през есента на 2007 г. и официалните посещения на президента Георги Първанов в Армения и Азербайджан през последните месеци е показателен. Совалките на руския президент Владимир Путин също очертават енергийните диверсификационни проекти на Кремъл, който чрез „Газпром” и „Роснефт” осъществява в момента най-ефективната външна политика на Москва в периода след разпадането на биполарния свят. Това се отнася както за държавите от ЕС (стари и нови членове – бивши съюзници в съветския блок), така и по отношение на политическите субекти от постсъветското пространство. Многобройни са фактите за енергийните запаси на страните производителки на стратегически суровини. Всяка от тях излиза с оптимистични прогнози за параметрите на стратегическите ѝ запаси, осигуряващи мястото ѝ в привилегирования клуб на енергийните доставчици. Тази информация обаче не може да елиминира тревожния факт, че нуждата от нефт и газ изисква търсенето на нови източници, което се очаква в близко бъдеще да засили напрежението в глобален план. Индикации за това могат да се открият както в претенциите на Москва към Северния полюс, предизвикали негативната реакция на останалите полярни държави (САЩ, Канада, Норвегия и Дания), така и в търсенето на алтернативни източници – тема, обединяваща държавите от ЕС.

Енергийните проблеми на съвременния свят преминават през геополитическите проекции, обвързващи азиатския и европейския континент в неразривна връзка. Каспийският нефт и газ, централноазиатските местонаходища и техните транспортни коридори изпълват с ново съдържание понятието Евразия. Без да отричат историософското му съдържание, стратегическите акценти на днешния ден променят неговите географски параметри. В миналото остава традиционното схващане на Евразия като символ на руската държавност и политика, медиатор между Азия и Европа, включващ Средна Азия и Кавказ. Драстичните промени, съпътстващи разпадането на Съветската империя, както и противоборството за енергийни ресурси и транспортни коридори очертават новите граници на термина Евразия – Централна (Средна) Азия, Кавказ, Балканите. Непрекъсващата тенденция към разширяване на Европейския съюз, очертаващ Черно море като европейска зона, и към увеличаване броя на натовските държави също

предопределя обвързването на тези три стратегически зони в понятието Евразия.

И проблемът не е толкова в термина, колкото в обстоятелството, че стратегическите суровини и тяхното транспортиране изискват гарантирана сигурност на териториите, през които ще се осъществяват доставките на нефт и газ в Европа. Този проблем обаче продължава да съществува, нещо повече – да нараства през последните месеци, особено след едностранното обявяване на независимостта на Косово, което е своеобразен център и същевременно барометър за стабилността на Балканите и в Черноморския регион като цяло.

След успешните за Демократическата партия на бившия военен командир на Армията за освобождение на Косово Хачим Тачи парламентарни избори в областта решаването на съдбата на нейния статут концентрира вниманието на глобалните и регионалните субекти. През последните години казусът Косово се превърна в своеобразен филтър за поредното глобално противопоставяне САЩ-Русия. Неуспешните досега опити чрез плана на Марти Ахтисаари, чрез различните варианти на тристранната контактна група САЩ-ЕС-Русия да се реши косовският статус, изправиха Балканите и Европа пред една непредсказуема след 10 декември 2007 г.³ ситуация. Непримириемостта на Косово, подкрепяно от САЩ, и на Сърбия, подкрепяно от Русия, засилват напрежението и увеличават неизвестните. От Брюксел вече признаха, че нямат план и механизми, с които да контролират независимо Косово, чиято агресивна енергия е много повече от съзидателната и конструктивната. Неотстъпчивостта на Белград също не дава шансове за някакво компромисно решение на този въпрос. Едва ли широката автономия (сръбското предложение) ще надделее над косовското искане за независимост на областта. Познати сценарии с десетгодишна давност.

Споровете около тях приключиха след обявената на 17 февруари 2008 г.⁴ от Косово едностранна независимост и се прехвърлиха на друга плоскост. Сега на дневен ред е усмиряването на Белград, контролирането (доколкото това е възможно) на Прищина, овладяване на политическата ситуация в Македония след разпускането на парламента. Не е без значение и нестихващият спор между Атина и Скопие за името на държавата, което се превърна в непреодолимо препятствие за приемането на бившата югославска република в Северноатлантическия алианс.

Неслучайно и председателят на Европейския съвет по външна политика (ЕСВП) Марк Леонард заявява, че всичко, което сега Европа ще предприеме по отношение на Косово, е изключително значимо и важно с

³ Поредният опит на Съвета на сигурност на ООН да намери консенсусно решение на казуса Косово и неговия статут в контекста на непримиримата сръбска позиция.

оглед бъдещото спокойствие на континента⁴. Косовският казус е идентичен с подобни конфесионални и етнически проблеми, които съпътстват формирането на държавните процеси в постсъветското пространство. Феноменът “замразени” конфликти очертава районите на относително контролирана нестабилност в европейската и кавказката част на бившия Съветски съюз. Приднестровието, Абхазия, Южна Осетия и Нагорни Карабах са горещите точки на политически планове, дипломатически демаршове и експертни проекции, които очакват своето развитие.

Те са също част и от черноморските измерения. Този период на стагнация, който продължава повече от десетилетие, едва ли е печелившият модел, удовлетворяващ както т. нар. “непризнати държави”, така и техните принципи.

Освен това актът на Прищина от 17 февруари 2008 г. не само раздели държавите в ЕС и в света, но също така активизира процесите в “замразените конфликти” в ключовата зона Кавказ. Изтъкваната от САЩ и силните държави в ЕС оценка на Косово като уникален случай в сферата на международното право, както и уверенията на Русия, въпреки острата ѝ позиция спрямо Косовския казус, че тя няма да признае държавите Южна Осетия, Абхазия и Приднестровието, не променят засилващото се напрежение в регионален и глобален план. Политическите изявления на ръководителите на трите непризнати държави, както и тяхното изслушване в Държавната дума на Русия, въоръжените сблъсъци в Тибет, сръбските акции в Косовска Митровица, неуспешният опит за рекет на албанския коалиционен партньор в правителството на Македония и редица други огнища на провокирано насилие през февруари, март и април 2008 г. очертават една напрегната, с висока степен на непредсказуемост, геополитическа картина.

Историята е доказала, че както на Балканите, така и в Южен Кавказ, териториалните, конфесионалните и етническите въпроси се решават с оръжие и много жертви. Доколко диалогичността и желанието за конструктивно сътрудничество са част от съвременните европейски и кавказки общества ще покаже бъдещето. Желанието все още го има, а въпрос на време е да се разбере доколко думите се покриват с дела.

В контекста на проблемите с кавказкия интегритет не са случайни както ескалацията на напрежение между управляващи и опозиция в Грузия и Армения по време на президентските избори, така и гласуваната на 14 март 2008 г. от Генералната асамблея на ООН резолюция за Нагорни Карабах, утвърждаваща тезата, че “нито една държава не трябва да признае за законна ситуацията, която се е създала в резултат на

⁴ Марк Леонард: България е много важна в ЕС и има интересна перспектива върху Балканите. <http://www.focus-news.net/?id=n827366>. 19 ноември 2007.

окупацията на територията на Азербайджанската Република”⁵. И тъй като това не е първият документ на ООН, утвърждаващ азербайджанския интегритет, то по-важен ориентир за промяна са гласувалите против държави, между които са и трите страни съпредседатели на Минската група на ОССЕ по регулиране на проблема с Нагорни Карабах – Русия, САЩ и Франция. Обяснението е дадено в американското изявление по повод на резолюцията, според което тримата съпредседатели на Групата от Минск са гласували срещу резолюцията, защото са единни, че тя представя “едностранчив” поглед върху спора⁶. Неслучайно и председателстващата Европейския съюз Словения публикува веднага съобщение, с което подкрепя позицията на трите държави, утвърждавайки, че Групата от Минск трябва да продължи да се занимава с проблема. “ЕС призовава засегнатите страни да избягват всякакви действия, които биха могли да доведат до повишаване на напрежението и да подкопаят продължаващите усилия на посредниците”⁷.

Отново се разминават законните претенции на Баку и очерталото се, изгодно за Ереван, статукво в Нагорни Карабах, което чрез имитация от действия на Минската група на ОССЕ не предполага решаване на ситуацията. На практика се потвърждава позицията на президента на Азербайджан Илхам Алиев от началото на март 2008 г., че обявената независимост на Косово от Сърбия е поощрила арменските сепаратисти в азербайджанския планински анклав Нагорни Карабах⁸.

И ако Русия, независимо от гласуването ѝ в Общото събрание на ООН, не включва проблема с Нагорни Карабах в “замразените конфликти”, то Косовският казус ѝ дава възможност да се възползва максимално от него. Отстоявайки категорично сръбския интегритет на всички политически и дипломатически нива, Москва потвърждава и позицията си за грузинското териториално единство. Това обаче не затрудни Кремъл да обяви промяна в икономическите си отношения с Абхазия, да подкрепи приемането и изслушването на лидерите на Приднестровието, Абхазия и Южна Осетия в Държавната дума в Русия и да търси в очерталото се в постсъветското пространство напрежение аргументи за отклоняване, или по-вероятно за отлагане във времето, на приемането на Украйна и Грузия в НАТО. Потвърждение на тази политика са отсъствието на конкретно решение за присъединяването на Киев и Тбилиси към Плана за действие за членство в НАТО на

⁵ General Assembly of UN adopts resolution reaffirming territorial integrity of Azerbaijan, demanding withdrawal of all Armenian forces. <http://www.today.az/news/politics/43734.html>

⁶ ibidem.

⁷ ibidem.

⁸ Фактор Косово вынуждает Азербайджан пойти войной на Нагорный Карабах? <http://www.regnum.ru/news/967050.html>. 5.03.2008

проведената в Букурещ в началото на април 2008 г. среща на високо равнище на страните от Алианса. Напрежението, за кой ли път през последните пет години, между Русия и Грузия, в основата на което е политиката на Москва към засилване на икономическите и политическите отношения със Сухуми и Цхинвали, също е доказателство за желанието на Кремъл да контролира процесите на своите кавказки граници. Увеличаването на броя на руските миротворчески сили в Абхазия през последните дни на април 2008 г. също е част от този стратегически план, в който ескалацията на негативните емоции и действия непрекъснато нараства. Едва ли решението на Москва да отвори руския пазар за грузинските вина може да се приеме за достатъчен балансиращ акт в сложните двустранни взаимоотношения. Грузинската реакция е също с ескалиращ ефект. На 29 април 2008 г. Тбилиси прекрати двустранните преговори с Москва за членството на Русия в Световната търговска организация (СТО). Подновяването на преговорите е обвързано с отмяната на приетите на 6 март 2008 г. от Русия мерки за премахване на въведените през 1996 г. търговско-икономически, финансови и транспортни санкции по отношение на Абхазия, както и отказ от препоръката на президента Путин от 16 април 2008 г. за оказване на предметна помощ на населението на Абхазия и Южна Осетия. За пореден път войнствената риторика и действия между Тбилиси и Москва се превръща в основен фон на техните взаимоотношения, но вече в навечерието на парламентарните избори в Грузия (19 май 2008 г.).

В настоящия момент се очертава и друга интересна ситуация в евразийското пространство, подчинена на идеята, че руските и европейските енергийни проекции изискват сигурност в кавказкия регион. Освен това плавното преминаване на властта в Кремъл от Владимир Путин към Дмитрий Медведев също определя стабилността в региона като определящ фактор. В САЩ проблемите не са малко – икономическата стагнация, ниският курс на долара и ожесточената кампания, най-вече в лагера на Демократическата партия, за предстоящите през есента на 2008 г. президентски избори. Опасенията от засилваща се Русия и недостатъчен контрол върху процесите в интересуващите я райони очертават повишената активност на американския президент и неговата администрация около и по време на срещата на НАТО в Букурещ, както и през следващите седмици.

Грузия и Азербайджан също имат своите изборни предизвикателства през май и през ноември, които могат да бъдат използвани по различен начин за утвърждаване на президентската власт в тях – от войнствена риторика и действия до политически и дипломатически мерки. Това е и част от тяхната политика в региона и центровете на световната власт като Вашингтон, Брюксел и Москва.

В тази ситуация не могат да се елиминират такива играчи като Турция, Иран, Китай, Туркменистан, Казахстан и останалите държави от Централна Азия, които също в една или друга степен са заинтересовани от развитието на енергийните проекти, с оглед на своето политическо и икономическо място в тяхното осъществяване. Ориентир за активизиране на процесите в евразийското пространство е срещата в Техеран на 28 април 2008 г. на Комитета на високо равнище на страните износителки на газ. Експерти от 16 страни, контролиращи над 70 % от световните запаси на газ, ще обсъдят координирането на своите действия на световния пазар. Освен това на тази среща стартира официалното обсъждане на формата на бъдещ международен газов картел от типа на Организацията на страните износителки на петрол (ОПЕК).

Неразривната връзка между стратегическите суровини и огнищата на напрежение в Кавказ и на Балканите очертават параметрите на сигурността в Европа (а оттам и в света), чиято зависимост от каспийския нефт и газ, както и от Русия, все повече нараства. Опитите да участва активно във всяка инициатива на субрегионално, регионално и глобално ниво все още не успяват да утвърдят водеща роля на Брюксел в интересувашите го процеси. Все още разногласията вътре в Европейския съюз спрямо Косовския казус, както и противоречията по отношение на енергийните проекции, засягащи евразийското пространство, не успяват да очертаят достатъчно ясно параметрите на европейската сигурност и стратегия, както и тяхната реализация.

В бъдещето остават отговорите на въпросите, свързани с енергийните планове и стратегии на ЕС, Русия, черноморските държави. Остава и надеждата, че тяхното осъществяване ще бъде свързано със съобразяването с екологичните опасности и със социално-икономическите тежнения на обществата, обитаващи Черноморския регион. Не е без значение и обстоятелството, че изострящата се конкуренция за енергийни пазари и осигуряване на сигурността в регионален и глобален план отново преминава през актуализираното противоборство между САЩ и Руската Федерация, което чрез засилващата се роля на Европейския съюз постигна крехък и относителен паритет. Освен това процесите от 2008 г. вече достатъчно ясно очертават основните акценти на формирацията се нов световен ред:

- ✓ Триъгълникът Европейски съюз-САЩ-Русия определя глобалните играчи в евразийските процеси, като динамиката, противоборството и конюнктурната подкрепа или несъгласие са основни фактори в засилващата се конкурентна борба в Черноморско-Каспийския регион;

- ✓ Европейският съюз за пореден път показва отсъствието на единство по важни за континента въпроси, най-вече по отношение на проблеми, свързани с Русия;
- ✓ Нерешеният въпрос за членството на Македония в НАТО, както и изпъстреното с многобройни подводни камъни евроатлантическо бъдеще на Сърбия, засилват огнищата на напрежение на Балканите;
- ✓ Размразяването на “замразените” конфликти в Кавказ след обявяването на Косовската независимост ограничава този процес засега в рамките на руско-грузинския конфликт, основаващ се на спора за статута на Абхазия и Южна Осетия;
- ✓ Енергийните ресурси, както и предстоящото формиране на газовия ОПЕК, са в основата на всички форми и действия на участниците в евразийските процеси. Нещо повече, те определят и акцентите на международните отношения, където принципите на международното право са поставени на сериозно изпитание.